

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ VE ŠKOLÁCH HLAVNÍHO VZDĚLÁVACÍHO PROUDU SE ZAMĚŘENÍM NA ŽÁKY IMIGRANTY

Výzkumné sdělení

Jana Mielke¹

Klíčová slova: inkluze, integrace, marginalizace, migrace, migrant, imigrant, emigrant, uprchlík, žadatel o udělení mezinárodní ochrany, azylant, žák se speciálními vzdělávacími potřebami, žák ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, komunikační integrace

Key words: inclusion, integration, marginalisation, migration, migrant, immigrant, refugee, asylum seeker, pupil with special educational needs, pupil from socially disadvantaged environment, communication integration

Anotace: Výzkumné sdělení je zaměřeno na problematiku inkluzivní edukace žáků - imigrantů ve školách hlavního vzdělávání.

Annotation: The research report is focused on theme of inclusive education of pupils – immigrants in mainstream schools.

Úvod

Pokud se ohlédneme za dvacátým stoletím, jeho charakteristickými rysy bylo úsilí jednotlivých států o národní suverenitu a národní identitu jako např. rozdělení ČSFR v roce 1991, ale také proces integrace Evropské Unie. Přelom tisíciletí a nastupující jednadvacaté století se nese v duchu migrace, která mnohdy ani nemá konkrétní cíle. V Evropském prostoru se jedná o velice aktuální problém, protože v současné době se zatím hledá, jak se s výslednými střety kultur vypořádat. Děti tvoří jednu z nejvíce zranitelných skupin v migrující populaci, a proto potřebují nadstandardní pomoc a péči. Zvláště děti, které se ocitly v novém, neznámém a mnohdy velmi odlišném prostředí, jsou rizikovou skupinou, protože nejen jazyková bariéra, ale i odlišná kulturní identita je jádrem jejich problémů při edukaci. Sociální nepřijetí a izolovanost od skupiny vrstevníků je rizikem v jejich přístupu ke vzdělanosti. Naopak otevřený přístup ke vzdělávání a pozitivní prožívání školního života se

¹ Lektor Ceske Skoly bez hranic Berlin

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

stává mostem pro perspektivní rozvoj a pro naplňování potenciality těchto dětí. Možnost vzdělávání navrácí do života dítěte řád, zajišťuje skupinové aktivity a pomáhá vytvořit pozitivnější přístup k budoucnosti.

Východiskem pro naše výzkumné šetření jsou dvě základní roviny. První je rovina rovnoprávného postavení dětí imigrantů podle článku 28 Úmluvy o právech dítěte² a ostatních mezinárodních právních dokumentů, kde se uvádí, že všechny děti mají právo na vzdělání s cílem postupného uskutečňování tohoto práva na základě rovných možností. Jelikož Česká republika tento mezinárodní právní dokument ratifikovala v roce 1991, legislativa vymezující podmínky vzdělávání v ČR se vztahuje i na skupinu těchto dětí.³ Druhou rovinu vytváří současné inkluzivní postoje ke vzdělávání a otevřenost školy všem dětem.

Podle zákona 561 z roku 2005 (Školský zákon) tato skupina patří rovněž mezi děti, žáky a studenty se speciálními vzdělávacími potřebami. Čtvrtý odstavec paragrafu 16 tuto podskupinu vymezuje jako „sociálně znevýhodnění“ a v zahraničí se mluví o tzv. „dětech v riziku.“⁴ Jedná se hlavně o rizika v rovině sociální a osobnostní, která brání takovým dětem, žákům a studentům v edukačním procesu a v jejich začleňování se do nové a mnohdy velmi odlišné společenské struktury. Pokud se u dětí – imigrantů během integračního procesu objeví závažné překážky, současně vzrůstá riziko vzniku a rozvoje poruchy emocí a chování. „V konceptu současné inkluzivní speciální pedagogiky pohlížíme na dítě s dispozicí k poruchám emocí a chování v zorném úhlu jeho perspektivy a posilování edukačních příležitostí. V pedagogickém procesu se snažíme vylučovat jakékoli překážky, které by mohly bránit v naplňování potencialit dítěte v jeho cestě k dospělosti a nezávislosti.“⁵

Pojetí inkluze vychází z Deklarace ze Salamanky (UNESCO 1994): „Inkluzivní orientace základní školy je nejefektivnější prostředí pro předcházení diskriminaci, pro vytváření vstřícných společenství, budování inkluzivní společnosti a pro dosažení vzdělanosti

² angl.: Convention on the Rights of the Child, dostupné na: <http://www.unicef.org/crc/>

³ V článku dále uvádíme přehled mezinárodní a české legislativy, která se týká edukace dětí cizinců.

⁴ angl. „At-risk Youth“

⁵ Vojtová, 2007, s.

pro všechny; navíc poskytuje efektivní vzdělání většině dětí a zvyšuje výkonnost a v neposlední řadě i ekonomickou hospodárnost celého školského systému.“⁶

Je zcela jasné, že integrační proces je namístě, ale je dobré si uvědomit, že v kontextu migrace může mít i stinné stránky, protože „pod rouškou integrace do multikulturního prostředí se mnozí, zejména mladí lidé s přistěhovaleckými kořeny, ztrácejí ve světě rozporů kolem sebe. Jejich spořádaný a všeobjímající svět tradice je pryč, ale oni sami zároveň ještě nejsou sebevědomými občany moderního individualistického světa. Nejde v první řadě o otázku zaměstnání, ba ani chudoby, nýbrž o otázku marginalizace⁷ a odcizení, o nedostatek pocitu sounáležitosti.“⁸ Konečně v zájmu společnosti je tyto multikulturní odlišnosti přijímat a akceptovat, protože případné nepřijetí zvyšuje riziko vzniku poruch emocí a chování, které se mohou projevat i v dospělosti. Aby k takovýmto projevům a pocitům docházelo co nejméně, domníváme se, že je nezbytné, aby inkluze a proces integrace probíhali pokud možno s co nejmenšími problémy a aby probíhali kontinuálně od nejranějšího věku imigrantů.

Teoretická východiska výzkumu

Dříve než se budeme zabývat tematikou edukace imigrantů, je nutné přesně vymezit a definovat terminologii této problematiky, mezinárodní i český legislativní rámec edukace imigrantů a také specifika edukace této skupiny v zahraničí a v České republice.

⁶ Watkins, 2007s. 15

⁷ **Marginalizace:** Young (2000) definuje marginalizaci jako vyčleňování z působení ve společnosti z části proto, že se jim pracovní trh nechce, nebo nemůže přizpůsobit, což se ukazuje jako jedna z nejnebezpečnějších forem diskriminace. Marginalizace může způsobit vážnou materiální újmu a ve své krajní formě může ničit celé skupiny. Minoritní skupiny stejně jako jedinci s fyzickým či mentálním postižením, ženy či příslušníci odlišných rasových minorit, starší občané, svobodné matky a homosexuálové, ti všichni čelí marginalizaci... (Mullaly, 2007). Když se podíváme, jak nespravedlivě jsou ve společnosti rozdělovány materiální zdroje (jako potrava a přístřeší), materiální deprivace je nejčastějším výsledkem marginalizace. Zároveň s materiální deprivací jsou marginalizovaní lidé vylučováni z různých programů, služeb aj. (Young, 2000). Marginalizace může mít tři úrovně: individuální, skupinovou a globální., srov.: Verma et al., 1994, in Gray, 2003, s. 39, Mareš in Sirovátka, 2002, s. 12, Sedláková in Sirovátka 2002, s. 25

⁸ Dahrendorf, Dilema of multiculturalism, dostupné na: http://www.project-syndicate.org/print_commentary/dahrendorf41

Terminologie problematiky

V oblasti migrace je terminologie velice komplikovaná, mezi jednotlivými pojmy existují mnohdy velmi drobné rozdíly a navíc v mezinárodním kontextu jednotlivé termíny nejsou zatím sjednoceny, významy jednotlivých termínů se mnohdy obsahově překrývají.

- **Cizinec**⁹ je nejobecnějším označením. Jak ho definuje Zákon 326 o pobytu cizinců na území České republiky ze dne 30. listopadu 1999 říká, že „cizincem se rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky.“¹⁰
- Podle UNESCO¹¹ Pod pojmem **migrant** rozumíme "jakoukoliv osobu, která žije přechodně nebo nastalo v zemi, ve které se nenarodila a ke které si vytvořila významné sociální vazby.“¹² Podle úmluvy o právech migrantů v odstavci 1.1 je migrant „osoba, která se rozhodla migrovat svobodně a bez zásahu jakéhokoliv vnějšího faktoru“ Z této definice je jasné, že pojem „migrant“ se nevztahuje na uprchlíky, vysídlené¹³ a na ostatní osoby, které jsou násilím nuceny opustit své domovy. Migrantí jsou všichni lidé, kteří měli možnost si vybrat kdy a kam odejít i když takováto rozhodnutí jsou někdy až extrémně vynucená. Nicméně někteří odborníci na tuto problematiku používají termíny „dobrovolná a nedobrovolná migrace“.¹⁴
- **Imigrantem** (česky přistěhovalcem) rozumíme „osobu, která se přemístila dobrovolně či nedobrovolně z jednoho geografického prostředí do druhého s charakteristickými

⁹ angl. Foreigner

¹⁰ dostupné na: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb99326&cd=76&typ=r>

¹¹ UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization)

¹²

<http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php->

URL_ID=1211&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

¹³ displaced person

¹⁴ voluntary or involuntary migration

přírodními, jazykovými, kulturními a sociálními vlastnostmi, které toto více či méně odlišují od jiného“¹⁵

- **Emigrant** je vystěhoavec, hovoří se o něm vždy ve vztahu k nějaké zemi, ze které vycestoval. Obecně je tento termín používán častěji tam, kde osoba vycestovala dobrovolně. Osoby, které byly k vycestování donuceny, jsou pak označovány termínem **exulant**.“¹⁶

Také je nezbytné rozlišovat mezi osobou, které byl přiznán status uprchlíka¹⁷ a mezi žadatelem o azyl^{18 19} a azylantem.

- Dle Úmluvy o právním postavení uprchlíků²⁰ z roku 1951 je **uprchlíkem**²¹ osoba, která „se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti...“²² Dle UNHCR je z nich více než polovina dětí.
- **Azylem** se podle zákona 437 o azylu²³ ze dne 11. listopadu 1999 rozumí „jedna z forem mezinárodní ochrany.“
- **Žadatelem o udělení mezinárodní ochrany**²⁴ je podle stejného zákona „cizinec, který požádal Českou republiku o mezinárodní ochranu, nebo cizinec, který podal

¹⁵ Trousil in Sociální práce, 2007, s. 111

¹⁶ dostupné na: http://jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfquestions_5.pdf.

¹⁷ angl. Refugee Status

¹⁸ angl. Asylum

¹⁹ angl. Asylum Seeker

²⁰ angl. Convention relating to the Status of Refugees (neboli Ženevská konvence)

²¹ angl. Refugee

²² dostupné na: http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/o_c_ref.htm

²³

Dostupné

na:

žádost o udělení mezinárodní ochrany v jiném členském státě Evropské unie, je-li Česká republika příslušná k jejímu posuzování.“

- **Azylant** je „cizinec, kterému byl podle tohoto zákona udělen azyl, a to po dobu platnosti rozhodnutí o udělení azylu.“

Mezinárodní legislativní rámec vymezující edukaci cizinců

Jak jsme se již zmínili v úvodu výzkumného sdělení, **Úmluva o právech dítěte** ve článku 28 uvádí, že „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte na vzdělání a s cílem postupného uskutečňování tohoto práva a na základě rovných možností zejména zavádějí pro všechny děti bezplatné a povinné základní vzdělání, zpřístupňují všem dětem informace a poradenskou službu v oblasti vzdělání a odborné přípravy k povolání, přijímají opatření k podpoře pravidelné školní docházky a ke snížení počtu těch, kteří školu nedokončí.

Dalším důležitým dokumentem vymezujícím specifika edukace je **Dodatkový protokol k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod**,²⁵ který ve článku druhém říká, že „nikomu nesmí být odepřeno právo na vzdělání. Při výkonu jakýchkoli funkcí v oblasti výchovy a výuky, které stát vykonává, bude respektovat právo rodičů zajišťovat tuto výchovu a vzdělání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filozofickým přesvědčením.“

Následuje **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech**,²⁶ který byl vyhlášen 16. 12. 1966 Valným shromážděním OSN v New Yorku. Ve

²⁴ tj. o azyl

²⁵ angl.: Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

CETS No.: 117, dostupný na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=117&CL=ENG>

²⁶ angl.: [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights](http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020104), dostupné na: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020104>

článku 13 se praví, že „státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého na vzdělání. Souhlasí, že vzdělání bude směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a smyslu pro její důstojnost a posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Státy, smluvní strany Paktu, uznávají, že se zřetelem na dosažení plného uskutečnění tohoto práva základní vzdělání bude povinné a svobodně přístupné pro všechny.“

Všeobecná deklarace lidských práv²⁷, která byla vyhlášena v New Yorku, 10. 12. 1948, má ve článku 26 stanoveno, že „každý má právo na vzdělání, že vzdělání necht' je bezplatné, alespoň v počátcích a základních stupních. Základní vzdělání má být povinné. Technické a odborné vzdělání budiž obecně přístupné a rovněž vyšší vzdělání má být stejně přístupné všem podle schopností. Druhý odstavec uvádí, že vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Má pomáhat ke vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a skupinami rasovými a náboženskými, jakož i k rozvoji činnosti Organizace spojených národů pro zachování míru. Poslední odstavec říká, že rodiče mají přednostní právo volit druh vzdělání pro své děti. **Charta základních práv EU**²⁸ se zabývá vzděláním ve článku čtrnáctém kde se uvádí, že „každý má právo na vzdělání a na přístup k odbornému a dalšímu vzdělávání, toto právo zahrnuje možnost získat bezplatné povinné vzdělání a že svoboda zakládat vzdělávací zařízení s patřičným ohledem na demokratické zásady a právo rodičů na zajištění vzdělání a výuky jejich dětí v souladu s jejich náboženským, filozofickým a pedagogickým přesvědčením musí být respektována, v souladu s vnitrostátními zákony upravujícími výkon této svobody a práva.“

Legislativní rámec ČR vymežující edukaci cizinců

²⁷ angl.: [Universal Declaration of Human Rights](http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020101), dostupné na: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020101>

²⁸ angl.: [The Charter of Fundamental Rights of the European Union](http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005040701), dostupné na: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005040701>

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

Na prvním místě uvádíme **Listinu základních práv a svobod**²⁹, která v obecných ustanoveních Hlavy první říká, že „lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení a že nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.“ Hlava třetí se týká práv národnostních a etnických menšin, kde se uvádí, že příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu, že občanům tvořícím národní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích. Občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též právo na vzdělání v jejich jazyku, právo užívat jejich jazyka v úředním styku a právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin. Hlava čtvrtá v článku 33 zaručuje, že každý má právo na vzdělání, že školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon a že občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách. Hlava šestá v obecných ustanoveních říká, že cizinci požívají v České a Slovenské Federativní Republice lidských práv a základních svobod zaručených Listinou, pokud nejsou přiznána výslovně občanům.

Jak jsme se již zmínili v úvodu článku a jak dokazují výše uvedené právní dokumenty, děti, žáci a studenti – cizinci mají stejné právo na vzdělání, jako děti českých občanů. Proto se na ně rovněž vztahuje **zákon 561/2004 ze dne 24. září o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon)**. V současné době probíhají diskuze mezi parlamentem ČR a různými občanskými sdruženími a neziskovými organizacemi o jeho diskriminačním přístupu k edukaci právě dětí, žáků a

²⁹ dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

studentů cizinců.³⁰ Nicméně vzdělávání příslušníků národnostních menšin upravují paragrafy 13, 14 a odstavec čtvrtý paragrafu 16 řadí děti, žáky a studenty v postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu mezi sociálně znevýhodněné. Problematický paragraf 20

³⁰**do 1. 1. 2005** (datum účinnosti nového školského zákona 561/2004 ze dne 24. září o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání) platila povinnost plnit školní docházku pro všechny, ať už pro občany ČR nebo pro cizince, a to bez ohledu na jejich pobytový statut – tedy i pro ty z nich, kteří zde pobývali nelegálně. Tehdy účinný školský zákon (zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol sice tuto skutečnost v případě nelegálně pobývajících cizinců neupravoval, nicméně této otázky se týkal čl. 3 odst. 2 pokynu MŠMT č. 21836/2000-11 (celým názvem Pokyn MŠMT ke vzdělávání cizinců v základních školách, středních školách a vyšších odborných školách včetně speciálních škol v ČR), který výslovně uváděl, že přijetí cizince nesmí být podmínováno prokázáním jeho oprávněného pobytu na území ČR. České školy byly povinné přijmout každé dítě, které plnilo povinnou školní docházku a teprve vyšší vzdělání pak bylo vázáno na získání povolení k trvalému nebo dlouhodobému pobytu. Právní řád ČR tedy v minulosti umožňoval všem osobám, které podléhaly povinné školní docházce, stejná práva na vzdělávání jako občanům ČR a nerozlišoval děti cizinců z hlediska jejich původu a právního postavení na území ČR, pokud se týká práva na vzdělání.

Od 1. 1. 2005 nový školský zákon sice stanoví, že cizinci mohou studovat za stejných podmínek jako občané ČR, avšak toto právo náleží pouze těm, kteří zde pobývají legálně. Cizinec má totiž nově povinnost prokazovat řediteli školy nejpozději v okamžiku nástupu do školského zařízení oprávněnost pobytu na našem území. Tato povinnost je výslovně zakotvena v § 20 citovaného zákona, který stanoví podmínky vzdělávání cizinců v ČR, když uvádí, že „vzdělávat se na základních, středních a vyšších odborných školách mohou cizinci, kteří pobývají oprávněně na území ČR.“ Školský zákon rozlišuje dvě skupiny cizinců: 1) Občany EU, kterým přisuzuje stejná práva jako občanům ČR – tito cizinci oprávněnost svého pobytu na našem území dokládat nemusí (totéž platí i pro občany Švýcarska, Islandu, Lichtenštejnska a Norska) 2) Ostatní cizince (cizince tzv. třetích států) – této skupině umožňuje zákon studovat v případě, že nejpozději při zahájení vzdělávání prokáží řediteli školy oprávněnost pobývat na území ČR. Paragraf 20 školského zákona je však v zásadním rozporu se všemi mezinárodněprávními normami, které upravují právo na vzdělání a jimiž je Česká republika vázána.

Výše uvedené mezinárodní smlouvy zaručují rovné právo na vzdělání, a to bez ohledu na právní postavení jednotlivce. Ústava ČR pak ve svém článku 10 stanoví, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament ČR souhlas a jimiž je ČR vázána, jsou součástí právního řádu. Stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného, než zákon, použije se mezinárodní smlouva (viz. Ústavní zákon č. 395/2001) Z výše uvedeného je tedy patrné, že je zapotřebí okamžité nápravy ať už ve formě návratu k původnímu stavu, tj. k právní úpravě platné do 1.1. 2005, či k vytvoření pro ČR zcela nového pojetí přístupu všech dětí, a tedy dětí nelegálně zde pobývajících ke vzdělání.

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

upravuje edukaci všech dětí žáků a studentů – cizinců, nicméně zákon je už neřadí mezi sociálně znevýhodněné.

Mezi další dokumenty upravující vzdělávání dětí, žáků a studentů - imigrantů patří: **Metodický pokyn MŠMT ke školní docházce žadatelů o azyl č. 10 149/2002-22** kde je uvedeno, že MŠMT má povinnost zajistit podmínky pro vzdělávání žadatelů o azyl žijících v pobytových střediscích a podléhajících povinné školní docházce. Spádové základní školy pak zajišťují základní jazykovou přípravu.

Pokyn MŠMT k zajištění kurzů českého jazyka pro azylanty čj. 21 153/2000-35 uvádí, že MŠMT musí zajistit realizaci jazykových kurzů českého jazyka nejpozději do třiceti dnů od udělení azylu, že výuka bude probíhat maximálně deset měsíců ve skupinových i individuálních kurzech s časovou dotací 100 hodin v případě individuální výuky a 150 hodin v případě výuky skupinové.

Kurikulární rámec pro základní vzdělávání³¹ je popsán v Rámcovém vzdělávacím plánu, který se edukaci žáků se sociálním znevýhodněním věnuje v kapitole 7.2, kde znovu uvádí, že „mezi žáky se sociálním znevýhodněním patří žáci z rodinného prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, žáci ohrožení sociálně patologickými jevy nebo děti azylantů a účastníků řízení o udělení azylu na území České republiky. Jsou to žáci z prostředí sociálně nebo kulturně a jazykově odlišného od prostředí, v němž vyrůstají žáci pocházející z majoritní populace. Někteří z těchto žáků se bez závažnějších problémů integrují do běžného školy. Jiní se mohou setkávat s obtížemi pro svoji jazykovou odlišnost nebo proto, že jsou hluboce ovlivněni svými rodinami a jejich kulturními vzorci, projevujícími se v chování, jednání, odlišné hodnotové stupnici, stylu života, pojetí výchovy dětí, vztahu ke vzdělání apod. I tito žáci mají právo na vzdělávání s využitím forem a metod, které odpovídají jejich potřebám, a na vytvoření podmínek, které toto vzdělávání umožní. Otázky související se vzděláváním obou uvedených skupin žáků patří k problémům, které vyžadují mimořádně citlivé řešení. Důležité je zabezpečit vzdělávání žáků z menšinových skupin tak, aby mohly být úspěšné

³¹ Dostupné na: <http://www.rvp.cz/>

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

v majoritní kultuře a přitom byla zachována jejich jazyková a kulturní identita. K tomu je potřebné doplnit vzdělávací obsah specifickými materiály o historii, kultuře a tradicích jejich národnosti. Na žáky se sociálním znevýhodněním je nutno brát zřetel při zpracování ŠVP, případně pro ně vypracovat individuální vzdělávací plány, které budou maximálně vyhovovat jejich potřebám, tj. získávání informací, které by jim umožňovaly budování vlastní identity.“

Specifika edukace cizinců v ČR:

Cizinci v České republice mají v oblasti vzdělávání stejná práva a povinnosti jako občané České republiky (pokud není zákonem stanoveno jinak). Cizincům náleží právo na vzdělání podle Listiny základních práv a svobod.

Šest principů vzdělávání cizinců na území ČR:

- Po dobu povinné školní docházky je poskytováno bezplatné vzdělávání v základních a speciálních školách včetně vzdělávání při výkonu ústavní a ochranné výchovy cizincům, kterým bylo uděleno povolení k trvalému pobytu na území ČR, kteří na území ČR pobývají přechodně, a to kterým byla udělena krátkodobá víza k pobytu do 90 dnů, dlouhodobá víza k pobytu nad 90 dnů a bez víza, kterým byl na území ČR udělen azyl nebo kteří jsou účastníky řízení o azylu, s vízem za účelem strpění pobytu a za účelem dočasné ochrany.
- Stejným kategoriím cizinců je poskytováno bezplatné vzdělávání i ve středních školách.
- Cizincům vzdělávajícím se na vyšších odborných školách je stanovena stejná finanční úhrada jako občanům České republiky.
- Na realizaci ústavní a ochranné výchovy cizinců se stanoví stejná finanční úhrada jako občanům České republiky.
- Cizinci, kteří se vzdělávají na školách v ČR, studují za stejných podmínek jako občané České republiky.

- Škola nemá za povinnost žáka - cizince doučovat českému jazyku mimořádnou formou studia (zajišťuje MŠMT).

V České republice studovalo ve školním roce 2004/05 na všech typech škol celkem 38.438 cizinců.

Struktura dětí, žáků a studentů – cizinců podle typů škol³²:

	Počet žáků (studentů) celkem	Z toho cizinců celkem	z nich VŠ	z nich SŠ	z nich ZŠ	z nich MŠ
ČR celkem	2,156.055	38.438				
		1,8%	48%	11%	31%	8%

Struktura dětí a žáků – cizinců v mateřských a základních školách v ČR ve školním roce 2004/05 podle národností z celkového počtu dětí a z celkového počtu cizinců na škole v %

Národnost	Ze všech dětí MŠ a žáků ZŠ	Z celkového počtu dětí - cizinců v MŠ	Z celkového počtu žáků - cizinců v ZŠ
Vietnam	0,4%	38%	29%
Ukrajina	0,2% / 0,3%	16%	22%
Slovensko	0,1% / 0,2%	11%	14%
Rusko	0,1%	7%	9%
Ostatní		28%	26%

³² www.migraceonline.cz

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

Ve speciálních školách bylo ve školním roce 2003/04 umístěno celkem 316 cizinců (tvořili 0, 5 % dětí a žáků speciálních škol). Nejčastěji se jednalo opět o občany Slovenska, Ukrajiny a Vietnamu.

Počty žáků cizinců v ČR jsou oproti zahraničí zatím poměrně nízké, ale po roce 1989 mají vzrůstající tendenci. V předcházejícím odstavci je vidět, že čeští učitelé a žáci vstupují do kontaktu nejen s příslušníky jazykově a kulturně blízkých etnik, ale i s jazykově a kulturně velmi vzdálenými etniky (Vietnamci, Číňané, Mongolové, Kazaši, Arméni aj.). Největší problémy v interakci nastávají v komunikaci, protože problémy ze strany cizinců spočívají hlavně v neznalosti češtiny a ze strany učitelů v neznalosti specifik komunikace etnický odlišných skupin.

Možná rizika při edukaci dětí cizinců

Obecně můžeme říci, že člověk je „tvor společenský“ a jednou z jeho základních životních potřeb je potřeba komunikace s ostatními, a proto je zcela nezbytné se zabývat „tzv. **komunikační integrací dítěte-cizince**, žáka-cizince v české škole, a to nejen z pohledu jejich dalšího uplatnění, např. na trhu práce.“³³ Při integraci dětí-cizinců máme samozřejmě na mysli primárně jejich co nejrychlejší a nejefektivnější zapojení do edukačního procesu, možnost rozvíjet své znalosti a dovednosti, vzdělávat se, číst učební texty, atd. Konkrétní příklady těchto komunikačních problémů jsou popsány ve dvou výzkumech, jejichž autorem je Jasmin Muhić (2002 a 2004) s využitím autentických výpovědí žáků o jejich vlastních zkušenostech z adaptace na české prostředí a českou školu.

Ovšem podmínkou úspěšné integrace není pouze osvojování si samotného jazyka, ale také přístup učitelů a spolužáků k nim a vztahy mezi školou a rodiči těchto dětí. V této oblasti jsou podle Průchy empirické výzkumy ojedinělé, pouze empirická sonda Švarcové a Mareše

³³ Hádková, 2007, s. 4

(2006) „zjišťovala názory vietnamských rodičů na vzdělávání jejich dětí v českých školách.“³⁴

Jak uvádí Průcha,³⁵ „Děti z rodin cizinců zůstávají často ve výuce pozadu za dětmi majoritní populace, dosahují horších vzdělávacích výsledků a dospívají k nižším úrovním vzdělání a kvalifikace.“ Tuto situaci dokládají četné výzkumy např. z Nizozemska³⁶ a Německa.³⁷ Podle Průchy³⁸ jsou „obdobné nálezy zjišťovány i při vzdělávání dětí islámské kultury ve skandinávských zemích a jinde, resp. všude tam, kde se realizuje vzdělávání dětí i dospělých z kulturně odlišných skupin ve vzdělávacích systémech majoritní populace.“ Další zahraniční výzkumy se řadí svou tematikou spíše do oblasti interkulturní psychologie³⁹, která jako vědecká disciplína je na našem území poměrně nová. Zde bychom mohli uvést např. srovnávací výzkum Yooka a Alberta, který sledoval komunikační chování pregraduálních studentů Korejců a Američanů.

Příklady edukace cizinců v zahraničí⁴⁰:

³⁴ Průcha, 2007, s. 196

³⁵ 2007, s. 166

³⁶ Kalmijn, Kraay-Kamp, 2003

³⁷ Schroeder, 2000

³⁸ 2007, s. 167

³⁹ **Interkulturní psychologie:** angl. **Cross-cultural psychology**, v ČR tato oblast vědy dost neznámá, po roce 1989 se systematicky nebuduje a dosud nemá ustálené terminologické vymezení. Jedná se svou podstatou o komparativní vědu, která popisuje a srovnává vlastnosti a procesy lidské psychiky v závislosti na kulturních faktorech založených v odlišnostech etnik, národů, rasových, náboženských či jazykových skupin. Psychologické zkoumání kulturních faktorů se zaměřuje na variabilitu vyskytující se mezi těmito společnostmi, jež se projevuje odlišnostmi v kognitivních procesech (v myšlení, v poznávání světa), v interpersonálním chování a komunikaci lidí, v hodnotových orientacích, v postojích a v předsudcích, ve výchovných stylech rodin a škol aj. Cílem tohoto zkoumání je jednak identifikovat a popsat existující interkulturní jevy a procesy a začlenit je do souhrnné explanace lidských skupin a jejich chování (cíl vědecký), jednak vytvářet podklady pro aplikace výzkumných nálezů a teoretických explanací ve sférách společenské činnosti (cíl praktický). Průcha, 2007, srov.: Braslin, 2001; Berry et al. 2002; Berry, Portinga, Segal a Dasen, 2002; Naito, Gielen, 1999.

⁴⁰ EURYDICE, Integrating Immigrant Children into Schools in Europe, Country Reports, dostupné na: <http://www.eurydice.org>

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

V **Rakousku** v roce 2001 pobývalo 764 314 osob, které neměly rakouské občanství, z celkové populace to je 9,4%. T tohoto počtu 45% občanů bývalé Jugoslávie, 17,5% Turků, dále Němci (10,5%), Poláci (3,1%) Rumuni (2,5%) Češi (1,9%) a Maďaři (1,8%). Celá třetina z tohoto počtu žije ve Vídni.

Školy poskytují cizojazyčný materiál o zápisu do školy v albánštině, bosensštině, chorvatštině, srbštině a v turečtině a tyto materiály vydává a distribuuje Ministerstvo školství, věd a kultury. Nadto každá škola vydává své vlastní cizojazyčné letáky podle aktuálního zastoupení národnostních menšin ve škole. Protože rakouské školství podporuje inkluzivní trend, žáci, jejichž mateřským jazykem není němčina, jsou vzděláváni společně s rakouskými žáky. Speciální třídy jsou zřizovány pouze v ojedinělých případech. Aby děti nebyly vytrhávány z denního režimu, výuka v jejich mateřském jazyce probíhá v odpoledních hodinách. Ve školním roce 2003/2004 na školách působilo 353 učitelů – cizinců. V rakouských metodických pokynech pro vzdělávání imigrantů najdeme i doporučení, že by ve třídách měla být respektována kulturní odlišnost (plakáty, pracovní listy ve více jazycích a měly by se slavit, křesťanské i nekřesťanské svátky.

V **belgické německy mluvící komunitě** počet cizinců nepřekročil 1% z celkové populace a jedná se hlavně uprchlíky z Afriky, Asie a Východní Evropy. O tyto uprchlíky a žadatele o azyl se starají „veřejná centra sociálních služeb a neziskové organizace a při zápisu dětí do školy pomáhají právě jejich dobrovolníci. V preprimárním a primárním vzdělávání se zatím zřizují přípravné třídy pro žáky cizince. Za integrační proces odpovídá „Rada pro integraci“, která se skládá z ředitele školy, několika učitelů a zástupců rodičů. Na část schůzek Rady se zvou i z *Psycho-Medizinisch-Sociales Centrum* a také odpovědné osoby ze školní inspekce a z ministerstva školství. Vyhláška ze 17. prosince 2001 stanoví, že žákům . cizincům by se měl poskytnout asistent, jehož náplní práce pomoci překonávat počáteční jazykové bariéry a pomáhat s každodenními problémy.

V **belgické francouzsky mluvící komunitě** se počet žáků – cizinců snižuje, ve školním roce 1992/1993 jich bylo 17,7% a ve školním roce 2000/2001 jen 12,8%. Opatření pro žáky cizince byla zavedena ve všech školách. Do přípravných tříd mohou docházet minimálně jeden týden až šest měsíců a ve výjimečných případech až jeden rok. Během této doby jsou pod zvýšeným dohledem a zvykají si na belgický socio-kulturní a vzdělávací

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

systém. I když to není povinné, sociální pracovníci se snaží spolu s dalšími materiály dávat cizincům letáky, které jsou přeloženy do více jazyků a které informují o dánském vzdělávacím systému.

V **Německu** v roce 2001 žilo přibližně 82,4 mil. osob z nichž bylo 7.3 mil. cizinců. Největší skupinu zastupuje turecká menšina (26,6% z celkové populace), 25,6% pocházelo z členských států Evropské unie, z nichž nejvíce bylo Italů (8,4%). Ve školním roce 2001/2002 mělo jinou národnost než německou 11% žáků, z toho bylo 501 936 dětí turecké národnosti, 195 000 dětí z členských států Evropské unie a 83 754% dětí z bývalé Jugoslávie. Pro žáky, kteří nejsou německé národnosti, neexistují žádná zvláštní nařízení. Spolková ministerstva školství vydala informace o školském systému v několika jazycích a tyto brožury jsou k dispozici všem školám a všem rodičům, kteří mluví cizím jazykem. Žáci – cizinci, kteří nemají vážné poruchy řeči, jsou umísťováni do tříd podle svých schopností a podle věku. První podpory se dítěti dostává hned při registraci k zápisu do školy. Většina spolkových ministerstev školství zavedla předškolní podpůrné jazykové programy pro ty děti, jejichž znalosti německého jazyka nejsou na takové úrovni, aby mohly navštěvovat školu. Program probíhá v době mezi registrací a zápisem do školy, což znamená, že kurz navštěvují děti ve svých pěti letech.

Formulace cílů a výzkumných otázek

9.1. Pedagogický problém

Pro svou odlišnost hrozí žákům – cizincům riziko nepřijetí do třídního a školního kolektivu, a v důsledku toho jim hrozí, že zůstanou nenaplněny jejich potřeby a že se u nich vyvine negativní přístup ke škole, což následně zvyšuje riziko vzniku a rozvoje poruch chování a nenaplnění jejich potenciálu. Proto cílem našeho výzkumu je zjistit, jak děti-cizinci prožívají kvalitu školního života.

Výzkum bude zaměřen na empirické šetření na těchto základních školách, kde se vzdělávají žáci – cizinci:

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

- ZŠ Bělá pod Bezdězem, Máchova 1110
- ZŠ Zastávka u Brna 102
- ZŠ Zbýšov u Brna, Komenského 473
- ZŠ Bílina, Lidická 18
- ZŠ Kostelec nad Orlicí, Palackého 45
- ZŠ Kostelec nad Orlicí, Komenského 522
- ZŠ Seč, Pionýrů 298
- ZŠ Kašava 190
- ZŠ Stráž pod Ralskem, Pionýrů 141

Výzkumné otázky:

- Míra začlenění žáků-cizinců v prostředí sociální skupiny
- Vnímání úspěšnosti v procesu vzdělávání
-

9. 2. Metodologie výzkumu:

Výzkum bude postaven na:

1. Monografické proceduře – kritická analýza českých i zahraničních literárních zdrojů, legislativních rámců vzdělávacích systémů
2. Statistické proceduře – třídění získaných dat podle vykonstruovaných kritérií, která vychází ze základních otázek pro hodnocení Indexu pro inkluzi (Booth, Ainscow, ISBN 1 872001 45 9)
3. Metody kvalitativní a komparativní
4. Kvalitativní výzkum
5. Techniky obsahové analýzy, analýzy dokumentů, kritická analýza informativních zdrojů, standardizovaný rozhovor, nestandardizovaný rozhovor

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

9. 3. Očekávané závěry a doporučení:

Očekávaným závěrem výzkumu by mělo být přispět k hlubšímu porozumění potřebám dětí a žáků – cizinců v současném českém školství a poskytnout tak případné podněty k optimalizaci přístupu k těmto dětem a posléze k lepšímu naplňování jejich potenciality.

Seznam použité literatury:

BURDOVÁ, P.; ROZUMKOVÁ, P. *Povinná školní docházka a nezletilí cizinci bez pobytového oprávnění*. [online] Dostupné na WWW: www.opu.cz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=154.

DAHRENDORF, R. *Dilema of multiculturalism* [online] Project Syndicate, 2005 [cit. 24. října 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.project-syndicate.org/commentary/dahrendorf41/Czech>.

HÁDKOVÁ, M. *Dítě – cizinec v české škole : Metodika tzv. komunikační integrace*. Středisko pro integraci menšin, 2007.

PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. Praha : Portál, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-7367-280-5.

SIROVÁTKA, T. (ed.) *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno : Nakladatelství Georgetown, 2002. ISBN 80-86251-13-6.

SMÉKAL, V.; GRAY, H.; LEWIS, CH., A., (eds.). *Together we will learn : Ethnic minorities and education*. Brno : Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-40-3.

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

TROUSIL, M. Úloha a úskalí sociální práce s imigranty. *Sociální práce*, 2007, roč. 2, č. 2, s. 103. ISSN 1213-6204.

VOJTOVÁ, V. *Etopedie*. [v tisku].

WATKINS, A. *Assessment in Inclusive Settings - Key Issues for Policy and Practice*. [online]. Odense : European Agency for Development in Special Needs Education., 2007 [cit. 30. října 2007] Dostupné na: WWW:<http://www.european-agency.org/site/info/publications/agency/ereports/19.html>.

Dodatkový protokol k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod [online] vydaný dne Dostupný na:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=117&CL=ENG>.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech [online] vydaný dne Dostupný na: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020104>.

Všeobecná deklarace lidských práv [online] Dostupná na:

<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020101>.

Charta základních práv EU [online] Dostupná na:

<http://www.euroskop.cz/files/10/10D827D8-F50A-4A4B-82EE-D6F89CC1A034.pdf>.

Listina základních práv a svobod [online] Dostupná na:

<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.

Metodický pokyn MŠMT ke školní docházce žadatelů o azyl č. 10 149/2002-22, [online] vydaný dne 15. května 2002 [cit. 28. října 2007]. Dostupný na:

<http://www.helcom.cz/download/integrace/104pokyn.pdf>.

Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k zajištění kurzů českého jazyka pro azylanty č.j: 21 153/ 2000-35 vydaný dne 4. června 2000 [cit. 28. října 2007]. Dostupný na:

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/pokyn-ministra-skolstvi>.

Integrating immigrant children into schools in Europe : Germany : National description 2003/2004 [online] Brussels : European Commission, 2004 [cit. 28. října 2007]. Dostupné na WWW:

<http://www.eurydice.org/portal/page/portal/Eurydice/showPresentation?pubid=045EN>.

Edição 01 – Novembro de 2011

Texto recebido em Outubro de 2011
Aceito para publicação em Novembro de 2011

Integrating immigrant children into schools in Europe : Begium : National description 2003/2004 [online] Brussels : European Commission, 2004 [cit. 28. října 2007]. Dostupné na WWW:

<http://www.eurydice.org/portal/page/portal/Eurydice/showPresentation?pubid=045EN>.

Integrating immigrant children into schools in Europe : Austria : National description 2003/2004 [online] Brussels : European Commission, 2004 [cit. 28. října 2007]. Dostupné na WWW:

<http://www.eurydice.org/portal/page/portal/Eurydice/showPresentation?pubid=045EN>.

Integrating immigrant children into schools in Europe : Finland : National description 2003/2004 [online] Brussels : European Commission, 2004. [cit. 28. října 2007]. Dostupné na WWW:

<http://www.eurydice.org/portal/page/portal/Eurydice/showPresentation?pubid=045EN>.

Úmluva o právním postavení uprchlíků, [online] vydaná dne 5. května, 1951 [cit. 28. října 2007]. dostupné na: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/o_c_ref.htm.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, [online]

Zákon 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území České republiky [online] vydaný dne 30. listopadu 1999 [cit. 28. října 2007]. Dostupný na:

[http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb99326&cd=76&typ=.](http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb99326&cd=76&typ=)

Zákon 561/2004 ze o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání vydaný dne 24. září 2004 [cit. 28. října 2007]. Dostupný na:

<http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>.

Internetové adresy:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Marginalization>

<http://portal.unesco.org>

<http://jedensvetnaskolach.cz/>

<http://migraceonline.cz>

<http://cizinci.cz>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Marginalization>